

A budapesti olvasó nép érdekében

A FŐVÁROSI KÖZKÖNYVTÁRAK HELYZETÉRŐL

Az *Olvasó népet* tevékenykedő mozgalom egyik kiindulópontja az a felismerés volt, hogy az ország művelődési térképét még ma is fehér foltok tarkítják. Sokan — joggal — úgy képzelik, hogy hazánknak földrajzilag *távolabbi* pontjain helyezkednek csak el ilyen foltok, hogy iparilag elmaradottabb vidéken, tanyákon, a fővárostól mindenestre messze eső tájakon akadnak még települések, ahol kevés a könyv, nincs könyvtár. Az ilyen elképzelés, noha jogos, mégis egyoldalú. Itt, Budapesten, az Írószövetség székházától (attól az épülettől, ahol Darvas József első programbeszéde elhangzott a mozgalom ügyében), a hazai művelődésügyi központjaitól alig néhány villamos- vagy metróállomásra aggasztóbb az „olvasó nép” és a közművelődési könyvtárak mai helyzete, mint a faluk, vidéki városok többségében.

Szabó Ervin terve

Több mint fél évszázad távlatából visszatekintve a századforduló utáni magyar baloldali értelmiséget — társadalmi, irodalmi, politikai téren egyaránt — joggal láthatjuk Ady székértáborának. E táborból is kimagaslott az egyik legprogresszívebb egyéniség: *Szabó Ervin*.

Legjelentősebb műve — bármily furcsán hat is e tény — sajnos nem rendezhető sajtó alá, nem utó- és előszavazható, a legfontosabb, amire életéből talán a legtöbb idő-fáradtságot fordította, fizikailag sem járható körül, *legjelentősebb műve ugyanis valójában meg sem született*. A kor színvonalán álló, a főváros polgára és munkása előtt egyaránt nyitott, *nagy közművelődési könyvtár* lett volna e mű — ha megvalósult volna. Szabó Ervin mindent megtett, amit könyvtári szakemberként, társadalmi és tudományos tekintélyként az ügy érdekében megtehetett. Tanulmányt és publicisztikai cikket írt, programtanulmányt készített, agitált és vitázott, építészeknek és városatyáknak tartott előadást. Tervét a munkásságtól, a liberális értelmiségtől és a „galileista” Szabó Ervintől rettegő fővárosi vezetés buktatta meg, majd az első világháború végleg levétette a napirendről.

A Tanácsköztársaság könyvtárügyi vezetői és programkészítői az ő tanítványai, munkatársai voltak, s ebből sok minden megérthető, ha tudjuk, hogy mit s hogyan terveztek könyvtárügyben e pár hónap alatt. Nem csoda hát, hogy a *Horthy-korszak* művelődéspolitikusai a Fővárosi Könyvtárat nem a hajdani kommunisztagyánús könyvtárvezető szellemében fejlesztették tovább. Az 1945-ös újjáépítésre váró fővárosban, életbe vágó problémák szorításában, valóban esztelenység lett volna nem a meglévő keretek helyreállítása mellett dönteni. De negyedszázaddal a felszabadulás után, e kétféle világvárosban sűrűt könyvtárügyben is az idő. Egy számszerűen nagyra szaporodott könyvtári intézményrendszer viseli ma Budapesten Szabó Ervin *nevét*, ennek ellenére napirendre kell tűzni Szabó Ervin könyvtári „örökösödési perét”.

Szabó napirendről hatvan éve levett s elgáncsolt tervét ma már időszerűtlen lenne megvalósítani: az 1910-es, nem egészen 800 ezer lakosú „székesfőváros” számára készült s szerzője csupán *egyet-*

len nyílt, gazdag könyvtár létrehozását sürgette. Az összefüggő láncot alkotó lakótelepek mentén terjeszkedő iparváros e tervezetre valóban csak mint történelmi leckére tekinthet vissza. *Eszméje* viszont él — arról beszélni kell, s abból kiindulva újra gondolkoznunk, terveznünk kell.

Tények, számok

Nem csupán a népesedési adatok változtak azóta. A műveltség általános színvonala is magasabb, s „mutatószámai” szaladnak felfelé... A felszabadulás óta felnőtt egy (talán már két) nemzedék, mely a kötelező nyolcosztályos általános iskola után lépett ki az életbe, állt munkába, érik emberré s szakemberré. Ez az 1945 utáni nemzedék nemcsak moziba jár, nemcsak tévét néz, nemcsak beatet hallgat — könyvtári olvasó is lenne, ha volna hol olvasnia, folyóiratokban is lapozgatna, vagy akár — uram bocsá! — képeslapokat is nézegetne, ha volna minden ember számára nyitva álló létesítmény, mely ezt a lehetőséget Budapesten is *vonzóan* felkínálja.

Nézzünk most körül a fővárosban: bérházak emeleti lakásaiban, az épületek sötétebb földszintjére, művelődési házak mellékszárnyaiba szorítva s ott szinte rejlőzködve, „kerületi könyvtárakat”, „fiókokat” találunk. S ha beljebb megyünk, általában zsúfolt polcosorok fogadnak, melyek között hiányzik a mozgás, a belelapozgatás, az olvasgatás szabad tere, asztala. Ha könyvet kölcsönöznénk: lenne időnk körülnézni — valószínűleg hosszan kell majd sorban állni a kölcsönzópultnál. A fővárosban ehhez idő kell, ehhez sok idő kell, itt a kelleténél több szabad idő és buzgalom kívánatik a könyvtári olvasáshoz. Van itt néhány mintaszerű gyerekkönyvtár, de vajon van-e, külföldinek pirulás nélkül mutatható-e olyan tanácsai közművelődési könyvtár, amelyiknek e gyermekkönyvtárból kinőtt kamaszt kellene fogadnia? Ez a „pirulás” nem kirkatszégvény, itt valami fontos tennivalóról van szó.

Budapest az ország legnagyobb városa: több mint tizszerte nagyobb, mint a következő legnépesebb magyar település, Miskolc. Ha tovább bontjuk a nagy — kétféle milliós számot — kiderül, hogy Budapest huszonkét kerülete is egyenként az ország első 40 000—42 000 és 155 000 lélekszám közé eső — legnépesebb „nagyváros” közé tartozik. Hisz Miskolccal az Angyalföld, Debrecennel a Józsefváros versenyez, s folytathatnánk még az összehasonlítások sorát. Ám nézzük meg a rendelkezésünkre álló könyvtárstatisztikai adatokat. E táblázatokban egész más „rangsorolást” találunk.

Vegyünk e kerületek legnagyobb könyvtári fiókjában található *kötetek számát* példaként. A leggazdagabb XIII. kerületi közkönyvtár például Balassagyarmat, Tata és Sátorlajúj hely járási könyvtáraival van egy szinten. A VIII. kerület legtekintélyesebb fővárosi könyvtára a Gutenberg téri, s a hatalmas lakóteleppel megnövekedett Óbudáé Kiskunhalas és Jászberény könyvtárainak mérete közé esik. Kőbánya elmarad Pápa mögött, s alig előzi meg Karcag városi könyvtárát. S a többi peremkerület: a XIV. kerület legnagyobb gyűjteménye kisebb, mint Hat-

van könyvtára, a legjobb pesterzsébeti Szabó Ervin Könyvtár csak a szentesivel és a kalocsáival mérhető össze...

Önmagában is elgondolkodtató ez az összehasonlítás, köztudott azonban, hogy az állomány nagysága nem jelzi pontosan egy-egy könyvtár tényleges állapotát. Sokkal sötétebbre árnyalná a párosítások összképét, ha a *könyvtári helyiségek alapterületét* is tekintetbe vennénk. Ebben még inkább tükröződne és magyarázatot kapna az e kívánalmak alatt maradó könyvtárak túlszűfolsága, szétaprózottsága. Márpedig: városi települések korszerű könyvtára nem kicsiny, fejlődésképtelen, szűk választékot nyújtó fiók, kölcsönzőhely kell hogy legyen, hanem nagy gyűjtemény, tudományos tájékozódásra alkalmas és ismeretterjesztő irodalmat, bestsellert és rangos szépirodalmat olvasásra, sőt hanglemezt is hallgatásra felkínáló közintézmény.

Kéretlenül, előre felelnünk kell egy ellenvetésre. „Mindez valóban fennállhat — mondhatják valaki —, ám tudományos nagy könyvtárak vannak itt, a Széchényi, az Akadémiai, az Egyetemi stb. Az érdeklődőt tehát, lám, több százezres gyűjtemények várják.”

Ne említsük most részletesen az olvasást itt szükségszerűen korlátozó szabályokat, szövegezzük csupán le: nem közművelődési célzatú könyvtárak ezek. Ezért raktárakkal, a tudományos kutatást és a főiskolai tanulmányokat segítőni hivatott olvasótermekkel *részei* hazánk művelődési rendszerének, *de nem arra valók*, hogy a kelenföldi lakótelepen vagy az Óbudán lakó ember tájékozódás- és olvasmányigényeit kielégítsék. S ha az átlagos budapesti lakost a szükség mégis rákényszeríti, hogy beüljön olvasóterméikbe: a kutató, az egyetemi hallgató fogja ennek kárát vallani. Az ő helye lesz szükség-szerűen foglalt. Tehát e könyvtárak nem helyettesíthetik az erre szolgáló közintézményeket.

Budapest kerületi könyvtáraiban nem a beszerzési keretekkel, a vásárlás forintoszegeivel van baj, hanem az az aggasztó, hogy a könyveket ott nincs *hova elhelyezni*. El kell gondolkoznunk azon, hogy az újonnan érkező műveknek miért csak a szükségesnél nagyobb, drasztikus selejtezés szoríthat itt helyet; hogy a fővárosban fél évszázada egyetlen önálló könyvtárépület sem emeltetett; hogy a kölcsönzés rutinmunkájába fáradt könyvtárosnak miért nincs, s nem is lehet ideje az olvasókkal foglalkozni; hogy miért nincs szinte egyetlen fiókkönyvtár sem, hol akár a legfontosabb folyóiratok három évvel ezelőtti számait meg lehetne kapni; hogy miért nincsenek rendes Szabó Ervin-olvasótermek, nincsenek hírlap-olvasók.

A legfontosabb teendők

Nyilvánvaló, hogy a művelődésügyi ellátás közgondjai és közterhei egy világvárosban nagymértékűek. Az is tény azonban, hogy Budapest rohamos fejlődését — eddig legalábbis — megfelelő könyvtárépítés, -fejlesztés nem követte: a főváros új, modern részei állnak leginkább a minimális könyvtári színvonal alatt. Meg kell keresnünk legalább a legsürgősebb teendőket, kijelölve a legkritikusabb pontokat.

Véleményem szerint a külső, új ipari és lakótelepi övezetben kívánatos létrehozni a nagy közművelődési könyvtárak hálózatát. Ennek megvalósítása, persze időt és pénzt kíván. Hiszen a főváros „legfehérebb foltja”: *Pesterzsébet — Csepel — Budafoék — Kelenföld — Óbuda — Angyalföld — Rákospalota — Kőbánya körgyűrűje*.

Néhány hónapja a legnagyobb munkáskerületben, Angyalföldön egy kicsinyke klubkönyvtárat avattak fel. Legyen szabad csupán jelképesnek tekinteni, hogy a kis épületben a megnyitó napján *egyetlen* könyv sem volt. Pedig ebben a kerületben — nagyságát és fontosságát tekintve — egy megyei könyvtár méretű, tehát körülbelül 3000 négyzetméter alapterületű, s indulásul 150 ezer kötetes szabadpolcos-olvasótermes könyvtár kívánatik.

Szabó Ervin 1910-ben beterveztett *Emlékirata* a nyilvános könyvtár ügyében több mint 50 oldal terjedelmű. E cikk nem kíván végleges helyzetfelmérést és konkrét tervet adni. Csupán a hozzáértők és felelősök gondolatait és cselekvését várva elmondani azt, amit a budapesti *olvasó nép* ügyében — első lépésben — nem lehet *nem* kimondani.

FOGARASSY MIKLÓS

TÓTH IMRE: PEREMKERÜLET

